บทที่ 2

ทฤษฎีและความรู้พื้นฐาน

2.1 ควอนตัมดอต

ขนาดมีผลต่อสมบัติของสารกึ่งตัวนำ โดยทั่วไปสมบัติต่างๆของสารกึ่งตัวนำเช่น สมบัติการนำไฟฟ้า สมบัติการนำความร้อน สามารถอธิบายได้โดยใช้อิเล็กตรอนเป็นหลัก อิเล็กตรอนในที่นี้จะพิจารณาเป็นอนุภาคขนาดเล็กที่มีประจุลบ แต่เมื่อสสารมีขนาดเล็กลงมาก อิเล็กตรอนซึ่งเป็นอนุภาคพื้นฐานของทุกอะตอมจะประพฤติตัวคล้ายคลื่นตามกลศาสตร์ควอนตัม ทำให้สมบัติของสารกึ่งตัวนำเปลี่ยนแปลงไปเดิม สสารทุกชนิดสามารถประพฤติตัวเป็นคลื่นได้เมื่อมีขนาดที่เหมาะสมตามหลักทวิภาพของอนุภาค-คลื่น (wave-particle duality) ของหลุยส์ เดอ บรอยล์ (Louis de Broglie) โดยยิ่งมีขนาดใหญ่เท่าใดโอกาสที่จะแสดงคุณสมบัติแบบคลื่นก็มีน้อยลง เนื่องจากความยาวคลื่นของเดอบรอยล์มีขนาดที่เล็กมาก แต่สำหรับอนุภาคขนาดเล็กมาก เช่น อิเล็กตรอน ค่าความยาวคลื่นของเดอบรอยล์จะอยู่ในระดับนาโนเมตร อิเล็กตรอนจึงแสดงพฤติกรรมคล้ายคลื่นได้โดยเฉพาะในโครงสร้างนาโน เช่น บ่อควอนตัม เส้นควอนตัม และควอนตัมดอต เป็นต้น อิเล็กตรอนในโครงสร้างขนาดเล็กจะเกิดควอนตัมคอนไฟน์เมนต์ (Quantum confinement) คือ ความมีอิสระในการเคลื่อนที่ของอิเล็กตรอนจะถูกจำกัด อิเล็กตรอนจะถูกบังคับให้อยู่สถานะพลังงานบางสถานะ (state) เท่านั้น ผลที่ตามมาคือระดับชั้นพลังงานของอิเล็กตรอนจะไม่ต่อเนื่อง (discrete energy level) สามารถอธิบายได้ตามหลักกลศาสตร์ควอนตัม เช่น ในกรณีของอนุภาคในกล่อง ลักษณะของความหนาแน่นของสถานะ (Density of State) หรือ DOS ของโครงสร้างต่างๆในฟังก์ชันของพลังงานแสดงดังรูป 2.1 ความแตกต่างของ DOS ในแต่ละโครงสร้างขึ้นอยู่กับระดับการถูกจำกัดของอิเล็กตรอน ในโครงสร้างที่มีขนาดใหญ่ (bulk) อิเล็กตรอนมีอิสระในการเคลื่อนที่มาก DOS ปรากฏในลักษณะที่ต่อเนื่อง ในขณะที่ DOS ของโครงสร้างนาโนจะปรากฏในลักษณะที่ไม่ต่อเนื่อง เนื่องจากอิเล็กตรอนถูกจำกัดอิสระในการเคลื่อนที่ในแต่ละมิติ โดยถูกจำกัด 1 มิติในบ่อควอนตัมหรือฟิล์มควอนตัม ถูกจำกัด 2 มิติในลวดควอนตัม และถูกจำกัดทั้ง 3 มิติในควอนตัมดอต ซึ่งเป็นการถูกจำกัดโดยสมบูรณ์คล้ายกับอิเล็กตรอนในอะตอม ควอนตัมดอตในบางครั้งจึงถูกเรียกว่าอะตอมเทียม และเป็นในโครงสร้างที่ได้รับความสนใจมากในปัจจุบัน

ควอนตัมดอตเป็นโครงสร้างขนาดนาโนเมตรทุกมิติประกอบขึ้นจากอะตอมของสาร มีคุณสมบัติเฉพาะตัวทั้งด้านการเปล่งแสงและการนำไฟฟ้า ตามลักษณะของ DOS และระดับพลังงานของอิเล็กตรอนในโครงสร้าง DOS ของควอนตัมดอตในกรณีอย่างง่ายที่สุดโดยคิดควอนตัมดอตเป็นกล่องทรงสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก ทำให้สามารถเขียนสมการ Schrödinger และใช้เงื่อนไขขอบเขตของรูปทรงร่วมกับการแก้สมการอนุพันธ์กำลังสอง ถูกแสดงได้ในสมการ 2.1 [37]

$$D_{QD}(E) = 2\sum_{l,m,n}\delta\left\{E - \frac{\bar{h}^2\pi^2}{2m^*}\left[\left(\frac{n_x}{L_x}\right) + \left(\frac{n_y}{L_y}\right) + \left(\frac{n_z}{L_z}\right)\right]\right\} \qquad 2.1$$

โดย m^* คือมวลประสิทธิผลของอิเล็กตรอนใน conduction band, L_x, L_y และ L_z คือขนาดของ ควอนตัมดอตในแนวแกน x, y และ z ตามลำดับ, n_x, n_y และ n_z คือเลขควอนตัมหลัก (Principal quantum number) และ E คือ ระดับพลังงานของอิเล็กตรอนดังสมการที่ 2.2

$$E = \frac{\bar{h}^2\pi^2}{2m^*}\left[\left(\frac{n_x}{L_x}\right) + \left(\frac{n_y}{L_y}\right) + \left(\frac{n_z}{L_z}\right)\right] \qquad 2.2$$

ค่า D(E) ของควอนตัมดอตในรูปที่ 2.1 d) จะแตกต่างจากโครงสร้างอื่นในรูป 2.1 ก) – ค) คือ มีลักษณะเป็นดิแรกเดลตาฟังก์ชัน (Dirac delta function) คือไม่มีโค้งการกระจาย (dispersion curve) ที่บ่งบอกการมีอยู่ของสถานะในระดับพลังงานอื่นใกล้เคียง ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความไม่มีอิสระในการเคลื่อนที่ของอิเล็กตรอนทั้งสามมิติ นอกจากนี้ยังมีควอนตัมดอตในรูปทรงอื่นๆเช่นรูปทรงกลม รูปพีรามิต

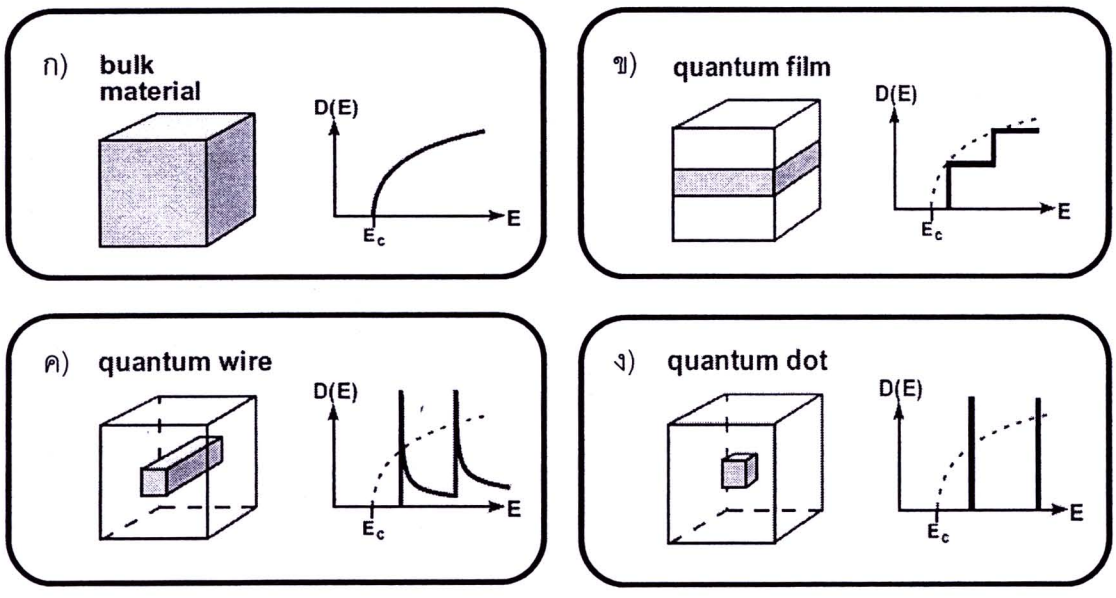

รูปที่ 2.1 โครงสร้างและ DOS ของ ก) ก้อนผลึก ข) บ่อควอนตัม ค) ลวดควอนตัม และ ง) ควอนตัมดอต [38]

(pyramid) หรือรูปทรงเลนส์ (lens) การคำนวณจะมีความซับซ้อนมากขึ้นและมีเงื่อนไขขอบเขตที่แตกต่างกันออกไป

ระดับพลังงานที่ไม่ต่อเนื่องรวมถึงการมีอยู่อย่างชัดเจนของอิเล็กตรอนในบางระดับพลังงานของควอนตัมดอต การกระตุ้นโดยศักย์ไฟฟ้าหรือแสงเพียงเล็กน้อยก็ทำให้เกิดการนำไฟฟ้าหรือการเปล่งแสงขึ้น โดยแสงที่ได้เป็นแสงที่มีความเข้มสูง ควอนตัมดอตจึงมีค่าความไวไฟฟ้าและการเปล่งแสงที่ดี คุณสมบัติที่สำคัญอีกประการของควอนตัมดอตคือการปรับเปลี่ยนค่าช่องว่างแถบพลังงาน (band gap) โดยทั่วไปการนำไฟฟ้าจะเกิดขึ้นเมื่ออิเล็กตรอนจากวาเลนซ์แบนด์กระโดดขึ้นไปยังชั้นว่างเปล่าที่เรียกว่าแถบตัวนำ (conduction band) ซึ่งทำให้เกิดโฮล (hole) ในแถบเวเลนซ์ (valence band) และอิเล็กตรอนเพิ่มขึ้นในชั้นแถบการนำ ระยะห่างระหว่างคู่อิเล็กตรอนและหลุมที่เกิดขึ้นเรียกว่า "รัศมีเอกซิตอนบอร์" (exciton bohr radius) ค่านี้เป็นตัวกำหนดสมบัติการนำไฟฟ้ารวมถึงสมบัติการเปล่งแสง ซึ่งค่านี้เองก็ขึ้นอยู่กับขนาดและสัดส่วนของสารในควอนตัมดอต

จากคุณสมบัติที่กล่าวมาควอนตัมดอตจึงสามารถนำไปใช้งานทางด้านอิเล็กทรอนิกส์อย่างหลากหลาย เช่น ตัวตรวจจับกระแสที่มีความไวสูง ทำแหล่งกำเนิดแสงเลเซอร์ หรือใช้ในการพัฒนาประสิทธิภาพของเซลล์สุริยะ เป็นต้น ซึ่งมีใช้งานอยู่จริงในปัจจุบัน

2.2 การปลูกควอนตัมดอต

การสร้างหรือปลูกควอนตัมดอตทำได้ในหลายวิธี เช่น การสังเคราะห์โดยปฏิกิริยาทางเคมี เช่น การเกิดผลึกขนาดเล็กของ CdSe บนแก้วดังรูปที่ 2.2 ก), การสร้างควอนตัมดอต จากแม่พิมพ์เทียมโดยกระบวนการลิโธกราฟีของโครงสร้างฟิล์มบางแล้วทำการกัดออก เช่น ควอนตัมดอตแนวตั้งจาก AlGaAs/InGaAs/AlGaAs double barrier heterostructure (รูปที่ 2.2 ข)) และการเกิดขึ้นเองของควอนตัมดอตในกระบวนการเกิดแบบประกอบด้วยตัวเอง (self-assembled) ในรูปที่ 2.3 ค) โดยแต่ละวิธีที่กล่าวมามีข้อดีและข้อเสียที่แตกต่างกัน สำหรับการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้วิธีการเกิดขึ้นเองของควอนตัมดอตแบบประกอบตนเองแบบ Stranski-Krastanow (SK) เป็นหลัก

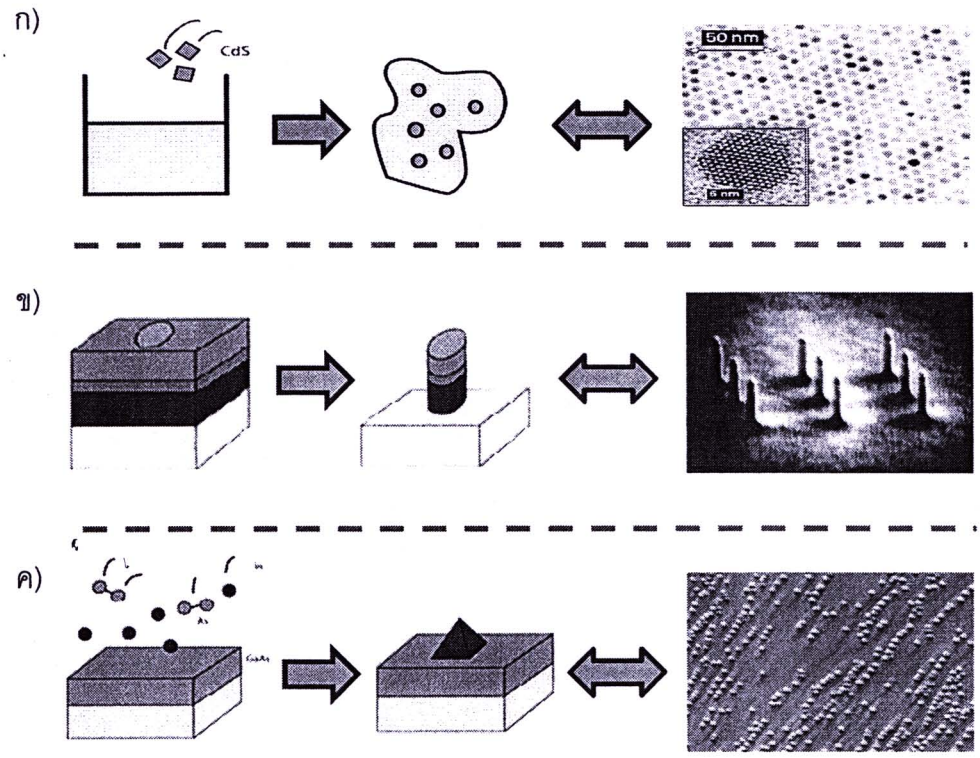

รูปที่ 2.2 วิธีการปลูกคอนตัมดอตในหลายวิธี ก) การสร้างผลึกขนาดเล็ก (microcrystallities) บนแก้ว ข) การใช้แบบพิมพ์เทียม ค) การเกิดควอนตัมดอตแบบประกอบตนเอง [39, 40, 41]

2.2.1 การปลูกควอนตัมดอต โดยวิธี Stranski-Krastanow

การปลูกชั้นของสารชนิดหนึ่งลงบนสารอีกชนิดหนึ่งโดยวิธีเอพิแทกซี (epitaxy) หรือ เฮเทอโรเอพิแทกซี (heteroepitaxy) ความแตกต่างของค่าคงที่โครงผลึก (lattice constant) เป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องคำนึงดังแสดงในรูปที่ 2.3 การปลูกชั้นของสารที่มีค่าคงที่โครงผลึกต่างกัน (น้อยกว่าหรือเท่ากับ 2 %) การปลูกชั้นของสารจะเป็นแบบ 2 มิติโดยตลอด กล่าวคือ ผลึกจะก่อตัวแบบชั้นต่อชั้น (layer to layer) หรือการปลูกแบบ Frank-van der Merwe (FM) บนชั้นของสารอีกชนิดหนึ่ง สำหรับสารที่มีค่าคงที่โครงผลึกต่างกัน (มากกว่า 10%) ชั้นของสารที่เกิดขึ้นจะเป็นในลักษณะ 3 มิติ หรือเกาะ (island) ตั้งแต่เริ่มแรกของการปลูก การปลูกชนิดนี้เรียกว่าการปลูกแบบ Volmer-Weber (VM) ในกรณีที่สามารถกำหนดความแตกต่างให้พอดีไม่มากหรือน้อยเกินไป (5% $<\varepsilon<$ 10%) การปลูกจะปรากฏในรูปแบบผสม คือ เริ่มแรกจะเป็นแบบ 2 มิติและพัฒนาต่อไปเป็นแบบ 3 มิติ เรียกว่า การปลูกแบบ Stranski-Krastanow (SK)

กลไกของการเกิดควอนตัมดอตในแบบ SK ดังแสดงในรูป 2.4 เริ่มต้นจากการปลูกสารชนิดหนึ่งลงบนสารอีกชนิดหนึ่ง ในที่นี้คือการปลูก InAs บน GaAs เนื่องจากเป็นโครงสร้างที่ให้ความสนใจในการ

เกิดควอนตัมดอต ค่าคงที่ผลึกของ InAs และ GaAs จะแตกต่างกันประมาณ 7 % ในชั้นแรกๆของการปลูกจะเป็นการปลูกแบบ 2 มิติ สารที่ทำการปลูกคือ InAs จะถูกบังคับให้การก่อตัวเป็นไปในแนวเดียวกับ GaAs ผลที่ได้คือเกิดความเครียดขึ้นในชั้นสาร InAs ซึ่งในที่นี้คือความเครียดแบบอัด (compressive strain) เมื่อความหนาของชั้นสารเพิ่มขึ้นเรื่อยๆความเครียดก็จะเพิ่มขึ้นและสะสมในรูปแบบของพลังงานความเครียดยืดหยุ่น (elastic strain energy) จนถึงความหนาค่าหนึ่งซึ่งเรียกว่า ค่าความหนาวิกฤติ (critical thickness) ค่าความเครียดจะเริ่มถึงจุดอิ่มตัวและเกิดการผ่อนคลายขึ้นเมื่อความหนาเพิ่มขึ้นอีกในลักษณะของการก่อตัวของเกาะเล็ก ๆ ซึ่งคือ ควอนตัมดอตแบบประกอบตนเอง (Self-Assembled Quantum Dot)

ควอนตัมดอตแบบประกอบตนเองสามารถสร้างได้โดยการอาศัยเครื่อง MBE หรือเครื่อง Metal Organic Chemical Vapor Deposition (MOCVD) พร้อมกันนี้ยังสามารถเลือกใช้ระบบของสารที่จะเกิดได้หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น III-V,II-VI และ IV-IV ในส่วนของคุณสมบัติของดอตทางด้านขนาด, รูปร่าง , ส่วนประกอบและความหนาแน่นสามารถกำหนดได้อย่างยืดหยุ่นโดยอาศัยเงื่อนไขการปลูก เช่น อุณหภูมิซับสเตรต,อัตราส่วนฟลักซ์ของสารหมู่ III และสารหมู่ V, ความหนาชั้นสารที่ปกคลุม (monolayer coverage) [42] รวมถึงอัตราการปลูกในการปลูก InAs ควอนตัมดอต และ InGaAs ควอนตัมดอต [43] ล้วนมีผลต่อขนาดและความหนาแน่นของควอนตัมดอตทั้งสิ้น โดยสามารถอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้โดยอาศัยปฏิกิริยาการแลกเปลี่ยนของผิวหน้าและกระบวนการแพร่ซึม (diffusion) นอกจากนี้การกลบทับ(capping) [44] รวมถึงการปลูกเกินปกติ (overgrowth) [45] ก็ส่งผลต่อคุณสมบัติของควอนตัมดอตเช่นกัน

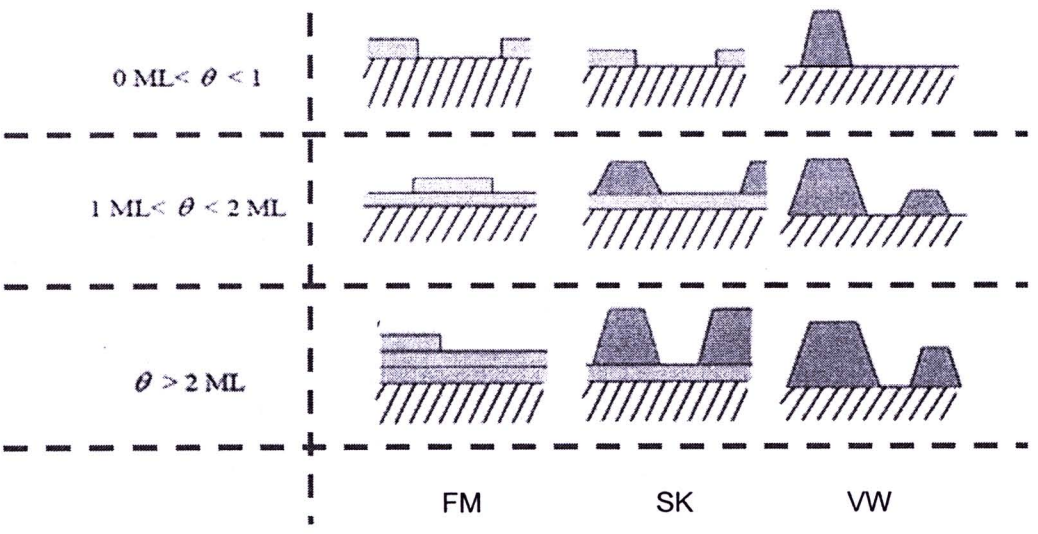

รูปที่ 2.3 โหมดที่เป็นไปได้ของการปลูกผลึกในการปลูกแบบเอพิแทกซี [41]

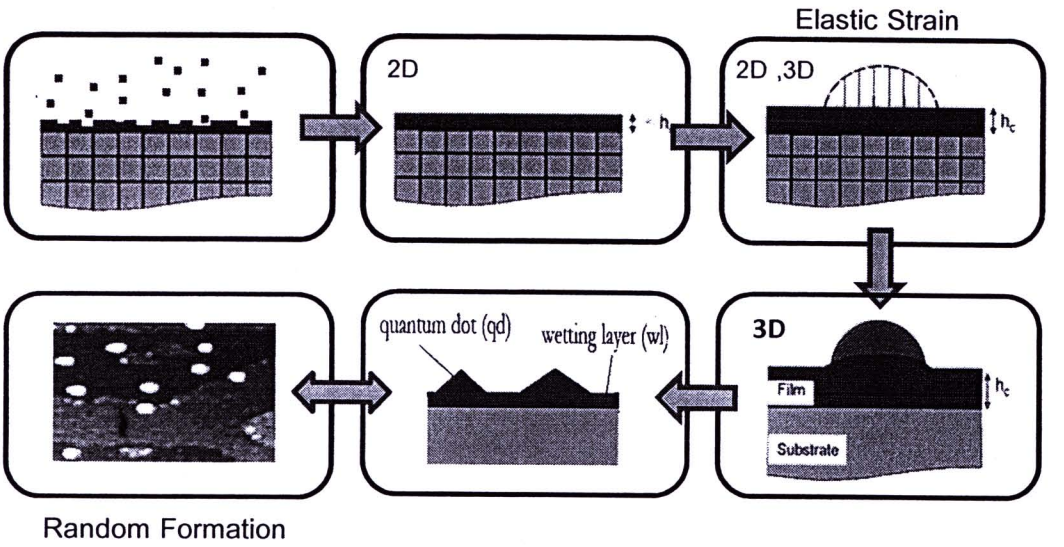

รูปที่ 2.4 แสดงขั้นตอนการเกิดควอนตัมดอตแบบ SK ในการปลูกแบบเอพิแทกซี โดยควอนตัมดอตมีการเกิดแบบสุ่ม (random) [13]

2.3 การกำหนดตำแหน่งของควอนตัมดอต

ข้อจำกัดที่สำคัญของควอนตัมดอตแบบประกอบตัวเองคือ การเกิดขึ้นมาอย่างไม่เป็นระเบียบ การประยุกต์ใช้ในงานบางอย่าง เช่น Single electron transistor [46], Quantum cellular automata [47] จำเป็นต้องใช้ควอนตัมดอตที่เรียงตัวอย่างเป็นระเบียบ ความต้องการใช้ควอนตัมดอตให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดจึงนำไปสู่ความพยายามในการควบคุมตำแหน่งควอนตัมดอต

วิธีการจัดเรียงควบคุมตำแหน่งการเกิดของควอนตัมดอตแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ

1. การใช้แม่พิมพ์บังคับให้เรียง (Force alignment template)
2. การเรียงด้วยตนเองด้วยแม่พิมพ์วิศวกรรมความเครียด (Self-alignment strain-engineering pattern)

2.3.1 การใช้แม่พิมพ์บังคับให้เรียง (Force alignment template)

การใช้แม่พิมพ์ที่เกิดจากการบังคับให้เกิด คือการทำลวดลายให้ได้ตามที่ต้องการบนซับสเตรตก่อนจะทำการปลูกควอนตัมดอต วิธีดังกล่าวได้แก่

2.3.1.1 ซับสเตรตที่มีลวดลายเบื้องต้น (Pre-patterned substrate)

การทำซับสเตรตที่มีลวดลายก่อนเป็นกระบวนการทำลวดลาย (pattern) บนซับสเตรตก่อนที่จะทำการปลูกควอนตัมดอตเพื่อใช้ลวดลายดังกล่าวในการกำหนดตำแหน่งการเกิดของควอนตัมดอต ขั้นตอนทั่วไปสามารถอธิบายได้ดังนี้ เริ่มต้นจากการเคลือบน้ำยาโฟโตรีสิส (photoresist) ไว้ด้านบนของ

ชิ้นงาน จากนั้นจึงอาศัยการทำลิโธกราฟีด้วยลำแสงต่างๆเช่น ลำอิเล็กตรอน (electron beam) [48] หรือ ลำไอออน (ion-beam) [49] ถ่ายทอดและสร้างลวดลายขึ้นบนชิ้นงาน เมื่อผ่านกระบวนการลิโทกราฟี (lithography) คุณสมบัติของโฟโตรีสิสในตำแหน่งที่ถูกแสงและไม่ถูกแสงจะมีคุณสมบัติต่างกัน เช่นในโฟโตรีสิสชนิดลบ (negative) ตำแหน่งที่ถูกแสงจะมีการแข็งตัวขึ้นเมื่อเทียบกับตำแหน่งที่ไม่ถูกแสง ซึ่งตรงข้ามกับโฟโตรีสิสชนิดบวก (positive) จากนั้นจึงกัดออกด้วยน้ำยาเคมีบางชนิดซึ่งจะกัดโฟโตรีสิสออกในบางตำแหน่งคือตำแหน่งของสารที่ไม่แข็งตัวเท่านั้น ทำให้ได้ลวดลายที่เรียงตัวอย่างเป็นระเบียบบนชั้นแผ่นฐาน ดังแสดงในรูป 2.5 ขั้นตอนสุดท้ายจึงทำการปลูกควอนตัมดอตลงไปบนชิ้นงานอีกทีหนึ่ง ควอนตัมดอตจะเริ่มก่อตัวอย่างไม่เท่ากันบนชิ้นงาน โดยจะก่อตัวในบริเวณที่ทำลวดลายไว้ก่อนบริเวณอื่น ทำให้ได้ควอนตัมดอตเรียงตัวตามที่ต้องการ วิธีการนี้มีข้อจำกัดในเรื่องความละเอียด ความแม่นยำในกระบวนการลิโธกราฟีรวมถึงความสามารถในการถ่ายโอนแม่พิมพ์ เนื่องจากกระบวนการมีความซับซ้อนจึงอาจก่อให้เกิด defect ขึ้นระหว่างขั้นตอนการทำ

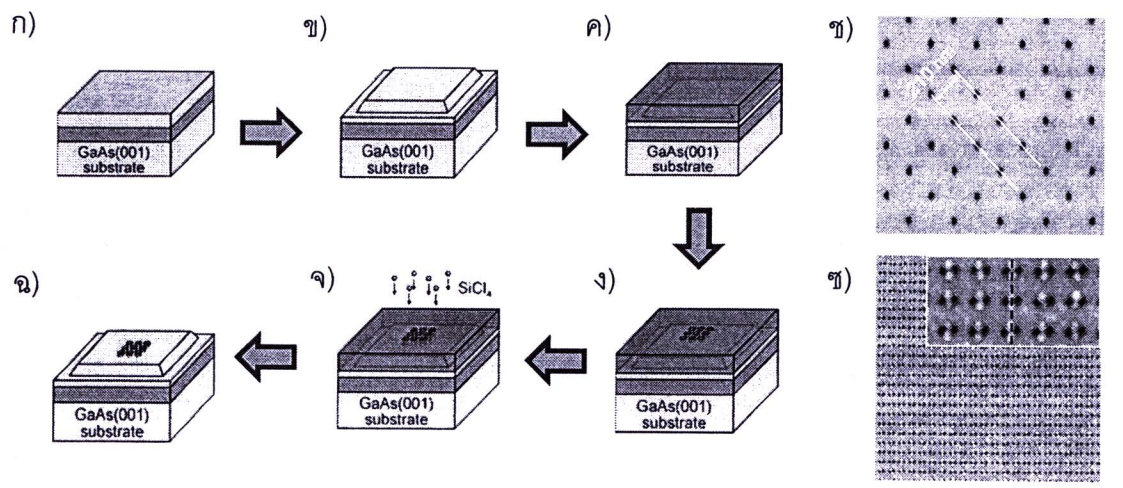

รูปที่ 2.5 ตัวอย่างขั้นตอนการทำ pre-pattern substrate ด้วยลำอิเล็กตรอนเพื่อทำแม่พิมพ์สำหรับเรียงควอนตัมดอต โดยเริ่มต้นจากรูป ก) ปลูก AlGaAs ลงบน GaAs (001) ซับสเตรต ข)ใช้ลิโทกราฟีและการกัดออกเพื่อให้ได้ผิวเรียบและโครงสร้างที่ต้องการ ค) เคลือบผิวด้วยสาร PMMA ซึ่งเป็นโฟโตรีสิสชนิดนึง ง) ทำลวดลายบนผิวหน้าด้วยลิโทกราฟีแบบลำอิเล็กตรอน จ) กัดออกด้วยสารกัด(etchant) $SiCl_4$ ฉ) โครงสร้างที่สมบูรณ์พร้อมลวดลายสำหรับปลูกควอนตัมดอต ช) ภาพ AFM ลวดลายที่ได้จากการเตรียมในขั้นตอน ก-ฉ และ ซ) ภาพแสดงการเรียงตัวของควอนตัมดอตที่เกิดขึ้นบนแม่พิมพ์ [48]

2.3.1.2 ซับสเตรตดัชนีสูง (High index substrate)

สำหรับอีกวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการจัดเรียงควอนตัมดอตคือการใช้ซับเสตรตดัชนีสูง (High index substrate) (n11) เช่น ซับสเตรต GaAs (311) B, GaAs (411) B, GaAs (511) B เป็นต้น ซับสเตรต

เหล่านี้เป็นซับสเตรต ชนิดพิเศษซึ่งมีทิศทางการตัดแผ่นผลึก (wafer) ที่แตกต่างจากแบบทั่วไป ดังแสดงในรูปที่ 2.6 ซึ่งจากรายงานของ Wang และคณะ [50] พบว่าควอนตัมดอตที่เกิดจากการปลูกบนแผ่นซับสเตรตเหล่านี้มีการเรียงตัวที่เป็นระเบียบมากยิ่งขึ้น โดยแตกต่างกันตามทิศทางการตัดซับสเตรต ดังแสดงรูปที่ 2.7 ถึงแม้วิธีนี้จะให้ควอนตัมดอตที่มีคุณภาพดีรวมถึงผลการเรียงตัวเป็นที่น่าพอใจ แต่เป็นวิธีที่ไม่เป็นที่นิยมมากนักเนื่องจากปัญหาในเรื่องราคาของชิ้นแผ่นฐานพิเศษที่ค่อนข้างสูง

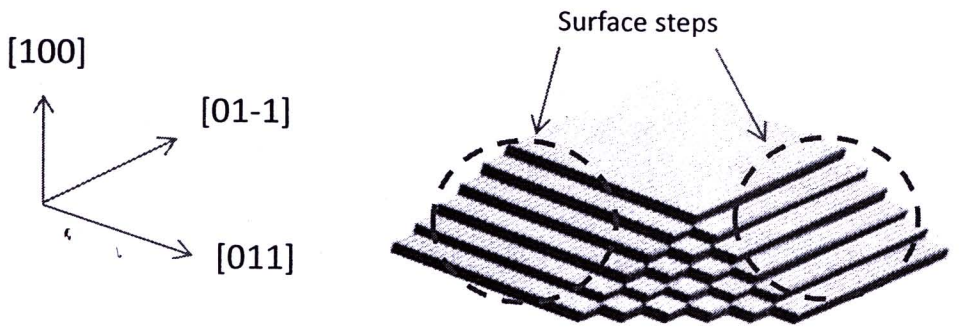

รูปที่ 2.6 ภาพตัวอย่างลักษณะของชิ้นงานที่เกิดจากการ miscut ทำให้เกิด surface step ขึ้น [50]

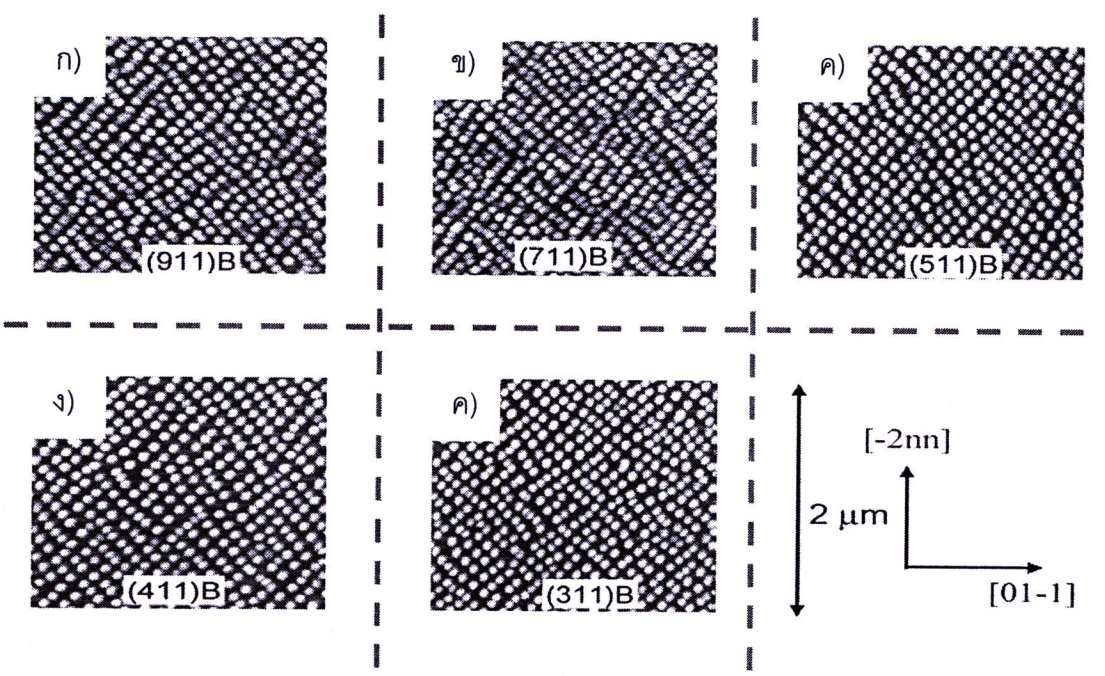

รูปที่ 2.7 ภาพ AFM ของควอนตัมดอตซึ่งปลูกบน GaAs (n11) ได้แก่ ก) GaAs (911) B, ข) GaAs (711) B, ค) GaAs (511) B, ง) GaAs (411) B และ จ) GaAs (311) B [50]

2.3.2 การจัดเรียงตนเองด้วยลวดลายวิศวกรรมความเครียด (Self-alignment strain engineering pattern)

การเรียงตัวของควอนตัมดอตที่กล่าวมาทั้งหมดในข้างต้นเป็นวิธีที่อาศัยขั้นตอนเพิ่มเติมจากภายนอก การเรียงตัวของควอนตัมดอตสามารถทำได้ภายในขั้นตอนการปลูกเช่นกัน วิธีการปลูกชนิดนี้จะอาศัยความเครียดเป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียง เนื่องจากความเครียดเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดควอนตัมดอต การกำหนดและออกแบบความเครียดที่เหมาะสมจึงเป็นไปได้ที่จะจัดเรียงควอนตัมดอตให้เป็นไปในรูปแบบที่ต้องการ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของคำว่าวิศวกรรมความเครียด(strain engineering) ซึ่งคือการออกแบบและจัดการกำหนดความเครียดอย่างเหมาะสมเพื่อให้ควอนตัมดอตเกิดขึ้นในบริเวณต้องการ

วิศว์กรรมความเครียดสามารถทำได้โดยอาศัยความเครียดที่เกิดขึ้นบนผิวหน้า เช่นเดียวกับการเกิดควอนตัมดอต โดยอาศัยความไม่เข้ากันของโครงผลึกในระบบ III- V หรือ II- VI รวมถึงการกลบทับโครงสร้างบางอย่าง เช่น ควอนตัมดอต หรือ โฮล ทำให้เกิดความเครียดสะสมอยู่เฉพาะในบางบริเวณเท่านั้นโดยกระบวนการทั้งหมดกระทำรวมอยู่ในขั้นตอนการปลูก จากหลักการที่ว่าควอนตัมดอตเลือกก่อตัวในบริเวณที่มีความเครียดสะสมอยู่ก่อนบริเวณอื่น จึงสามารถนำหลักการดังกล่าวมาใช้ในการกำหนดการก่อตัวของควอนตัมดอตได้ การเรียงตัวเองของควอนตัมดอตที่เกิดจากแม่พิมพ์วิศวกรรมความเครียด ได้แก่ ควอนตัมดอตแบบสายโซ่ยาวโดยการใช้ความเครียดที่เกิดจากซุปเปอร์แลตทิส (superlattice), ควอนตัมดอตแบบลายตาราง (cross-hatch) ซึ่งเกิดจาก misfit dislocation ในโครงสร้าง InGaAs/GaAs หรือ InGaP/GaP เป็นต้น โดยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้โครงสร้าง InGaAs/GaAs เป็นแม่พิมพ์วิศวกรรมความเครียด (strain engineered template) ชนิดหนึ่งเป็นหลักในการศึกษา

2.3.2.1 แม่พิมพ์ซุปเปอร์แลตทิซ (Superlattice templates)

การเรียงตัวควอนตัมดอตแบบแนวเดียวเป็นโซ่ยาวถูกทำขึ้นโดยกลุ่มของ Wang [51] เป็นการเรียงตัวโดยใช้วิศวกรรมความเครียดรูปแบบหนึ่ง กระทำโดยการปลูกควอนตัมดอต In(Ga)As แล้วกลบด้วยชั้น GaAs บางๆ ทำเช่นนี้สลับกันหลายๆครั้งเป็นวัฐจักร ซึ่งเรียกว่า ซุปเปอร์แลตทิส ควอนตัมดอตในชั้นล่างๆจะเหนี่ยวนำให้เกิดตำแหน่งของควอนตัมดอตในชั้นถัดไปจนถึงจำนวนวัฏจักรการปลูกที่เหมาะสม การก่อตัวควอนตัมดอตในการปลูกครั้งต่อไปจะเริ่มเรียงตัวเป็นแนวโซ่ยาวในทิศทางเดียวอย่างชัดเจนดังแสดงในรูปที่ 2.8 การเรียงตัวแบบโซ่ยาวมีปัจจัยที่ต้องควบคุมหลายประการ เช่น ปริมาณ InGaAs ในการปลูกควอนตัมดอต, ผลของ growth interrupt time และความหนาของชั้น GaAs ที่คั่น

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ห้องสมุดงานวิจัย

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่ 22 มิ.ย. 2555
เลขทะเบียน 247020
เลขเรียกหนังสือ

การปลูกด้วยวิธีนี้จึงมีความซับซ้อนและกระทำได้ยากเพื่อให้เกิดควอนตัมดอตแบบสายโซ่ยาวที่เรียงตัวอย่างสวยงาม

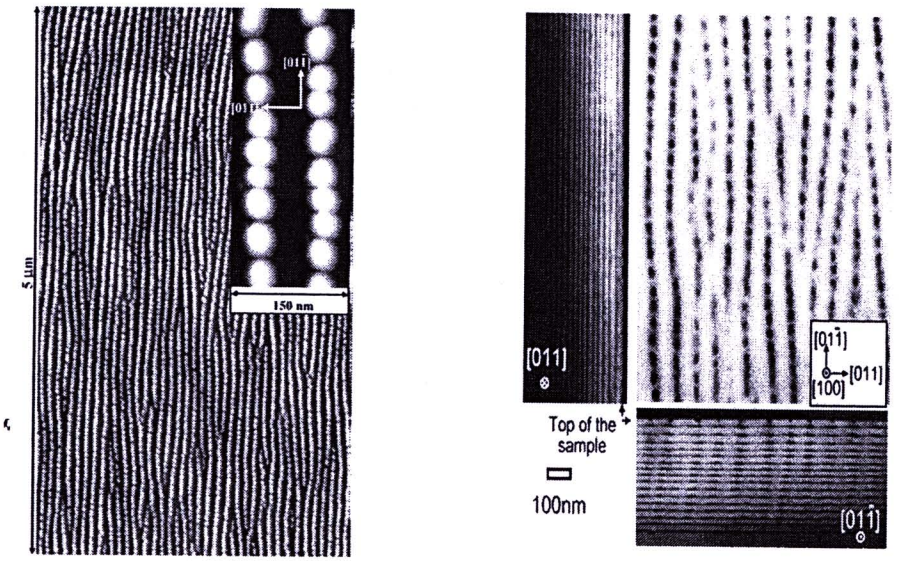

ก) ข)

รูปที่ 2.8 ภาพ AFM ของชิ้นงาน ก) 17 ชั้นของ $In_{0.5}Ga_{0.5}$ As ในการเกิดควอนตัมดอตแบบโซ่ยาว รวมถึง ข) ภาพตัดขวาง TEM ของชิ้นงานในแต่ละด้าน [51]

2.3.2.2 ลวดลายตาราง (Cross-hatch patterns): InGaAs/GaAs

ลวดลายตารางที่เกิดขึ้นบนผิวหน้าเป็นลวดลายที่เกิดขึ้นเองในระบบการปลูกแบบเฮเทอโรเอพิแทกซี ซึ่งพบได้ในหลายระบบ เช่น InGaAs/GaAs [31,52], GaAsP/GaAs [53], GaAs/Si [53] และ SiGe/Si[53], เป็นต้น ลวดลายที่เกิดขึ้นบนผิวหน้าเป็นผลจากรูปแบบการผ่อนคลายความเครียดที่สะสมอยู่เนื่องจากค่าคงตัวผลึกที่ไม่เท่ากัน ซึ่งสามารถนำลวดลายตารางที่เกิดขึ้นมาใช้ในการจัดเรียงตัวควอนตัมดอต ระบบที่ให้ความสนใจในที่นี้คือระบบ InGaAs/GaAs

2.3.2.2.1 ลักษณะโดยทั่วไป

ในระบบการปลูก InGaAs/GaAs ใช้ GaAs เป็นชั้นฐานและชั้น InGaAs เป็นตัวก่อความเครียด (stressor) ชั้นฐาน GaAs นิยมใช้กันมากขึ้นแทนซิลิคอนเนื่องจากมีสมบัติบางประการที่เหนือกว่า เช่น การเปล่งแสงและค่าความคล่องตัวทางไฟฟ้า [52] ส่วนชั้น InGaAs เป็นอัลลอยด์ที่เกิดจากการผสมสาร 3 ชนิด คือ In, Ga และ As คุณสมบัติโดยทั่วไปจะคาบเกี่ยวระหว่าง InAs และ GaAs กล่าวคือขึ้นอยู่กับสัดส่วนของสาร In และ Ga ที่มาประกอบ ประโยชน์ที่สำคัญของการปลูก InGaAs บน GaAs คือความง่ายในการปลูกและคุณสมบัติที่ปรับเปลี่ยนได้

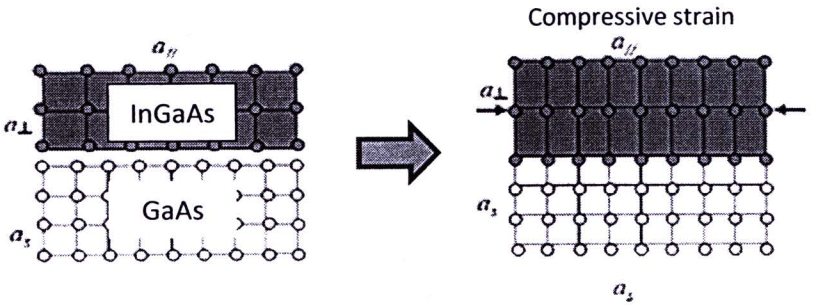

รูปที่ 2.9 แผนภาพแสดงการเกิดความเครียดแบบอัดเมื่อปลูกชั้น InGaAs บนชั้น GaAs

การปลูก InGaAs บน GaAs มีความสะดวก ไม่ต้องคำนึงถึงปัจจัยในการปลูก เช่น ความเป็นขั้ว (polar on non-polar) หรือความแตกต่างของค่าสัมประสิทธิการขยายตัวเนื่องจากอุณหภูมิ (Thermal expansion coefficient) การปลูกให้ได้ผลดีจึงทำได้ง่ายขึ้น ในเรื่องของคุณสมบัติ คุณสมบัติที่สำคัญและปรับเปลี่ยนได้ของ InGaAs คือ ค่าคงตัวผลึกและค่าช่องว่างแถบพลังงาน

ค่าคงตัวผลึกเป็นค่าที่สำคัญต่อการเกิดลวดลายตาราง ค่าดังกล่าวใน InGaAs ขึ้นอยู่กับค่าสัดส่วนสาร In และ Ga และมีค่าอยู่ระหว่างค่าของ InAs และ GaAs (ประมาณ 6.0583 Åและ 5.6533 Å สำหรับ InAs และ GaAs ที่ 300 K ตามลำดับ) ตามสมการ [52]

$$a = 6.058 - 0.405(1 - x) \quad (\text{Å}) \qquad 2.3$$

เมื่อ x คือ ค่าสัดส่วนของ In ใน $In_xGa_{1-x}As$ ค่าแบนด์แกปสามารถปรับเปลี่ยนได้เช่นกัน และเป็นไปดังสมการ [52]

$$E_g = 0.36 + 0.505(1 - x) + 0.555(1 - x)^2 \quad (\text{eV}) \qquad 2.4$$

ซึ่งมีค่าอยู่ระหว่าง 0.354 eV และ 1.424 eV ตามค่าช่องว่างแถบพลังงานของ InAs และ GaAs ตามลำดับ จากสมบัติดังกล่าวส่งผลให้สามารถออกแบบได้ทั้งช่วงการเปล่งแสงและค่าความเครียด ชั้น InGaAs จึงเป็นชั้นที่มีความยืดหยุ่นมากในการกำหนดความเครียดและช่องว่างแถบพลังงาน

2.3.2.2.2 กลไกการเกิดลายตาราง

การปลูก InGaAs บนชั้น GaAs ทำให้เกิดความเครียดขึ้นเนื่องจากค่าคงตัวผลึกที่ไม่เท่ากัน ในที่นี้ค่าคงตัวผลึกคือ 5.714 Å ตามสัดส่วน In ที่ใช้คือ $In_{0.15}Ga_{0.85}As$ ค่าความแตกต่างค่าคงตัวผลึกที่เกิดขึ้นมีค่าประมาณ 1.07 % ซึ่งเป็นไปตามสมการ

$$\varepsilon = \frac{a_f - a_s}{a_s} \qquad 2.5$$

a_f, a_s คือค่าคงตัวของชั้นฟิล์มและซับสเตรต ตามลำดับ ค่าความแตกต่างค่าคงตัวผลึกอาจเรียกอีกอย่างว่าความเครียดจากความไม่เข้ากัน (misfit strain) (ε) การปลูกของชั้นผลึกในตอนแรกที่ความหนาไม่มากนักเป็นแบบ 2 มิติแต่มีความเครียดสะสมอยู่ ความเครียดที่เกิดขึ้นเป็นความเครียดแบบอัด เนื่องจาก $In_{0.15}Ga_{0.85}As$ มีค่าคงตัวผลึกที่ใหญ่กว่าชั้น GaAs ดังแสดงในรูปที่ 2.9 ค่าความเครียดที่เกิดขึ้นจะถูกสะสมมากขึ้นตามค่าความหนาที่เพิ่มขึ้นจนถึงค่าๆหนึ่ง คือ ค่าความหนาวิกฤติ (h_{c60}) สามารถคำนวณได้โดยอาศัยสมการจากแบบจำลองของ Matthews – blakeslee [52] คือ

$$H_{c60} = \frac{D(1-\nu cos^2\theta)(\ln\left(\frac{h_{c60}}{b}\right)+1)}{Yf} \quad (2.6)$$

$$D = \frac{G_{GaAs}G_{InGaAs}b}{\pi(G_{GaAs}+G_{InGaAs})(1-\nu)} \quad (2.7)$$

$$G = C_{44} - \frac{1}{3}(2C_{44} + C_{12} - C_{11}) \quad (2.8)$$

$$b = \frac{\sqrt{2}}{2}a_{InGaAs} \quad (2.9)$$

$$\nu = \frac{C_{12}}{C_{21}+C_{11}} \quad (2.10)$$

$$Y = C_{11} + C_{12} - 2\frac{C_{12}^2}{C_{11}} \quad (2.11)$$

$$f = \frac{a_{InGaAs}-a_{GaAs}}{a_{InGaAs}} \quad (2.12)$$

เมื่อ θ = 60°, ν คือ Poisson ratio, G คือค่า Anisotropic factor, C คือค่า Elastic constant และ Y คือค่า Young's modulus

จากสมการที่ 2.6 โดยสมมติให้ค่าคงที่ยืดหยุ่น (elastic constant)(C) มีค่าคงที่โดยเปลี่ยนแปลงแบบเชิงเส้นตามค่าสัดส่วน In ใน $In_{1-x}Ga_xAs$ ทำให้สามารถสร้างเป็นกราฟแสดงความสัมพันธ์ระหว่างค่าความหนาวิกฤติกับค่าสัดส่วนของ In(x) ใน$In_{1-x}Ga_xAs$ ได้ดังแสดงในรูปที่ 2.10 ค่าความหนาวิกฤติที่คำนวณได้สำหรับ $In_{0.15}Ga_{0.85}As$ จากสมการที่ 2.6 มีค่าประมาณ 10 nm ค่าความเครียดที่สะสมอยู่ในรูปของพลังงานความเครียดยืดหยุ่น (elastic strain energy) จะถึงจุดอิ่มตัวและเริ่มผ่อนคลายบางส่วนที่ความหนานี้ ก่อให้เกิดแนวของ dislocation ขึ้นซึ่งเป็นชนิดที่เราสนใจเพราะก่อให้เกิดลายตารางบนผิวหน้าและควบคุมได้ การเพิ่มความหนาของชั้นที่เกินกว่าค่าความหนาวิกฤติ

มากเกินไป ระบบจะเกิดการคลายตัวอย่างสมบูรณ์ทำให้เกิด dislocation ใหม่ เป็นชนิดที่เกิดจากการเพิ่มทวีคูณ (multiplication dislocation) ซึ่งเป็น dislocation ที่ควบคุมได้ยาก

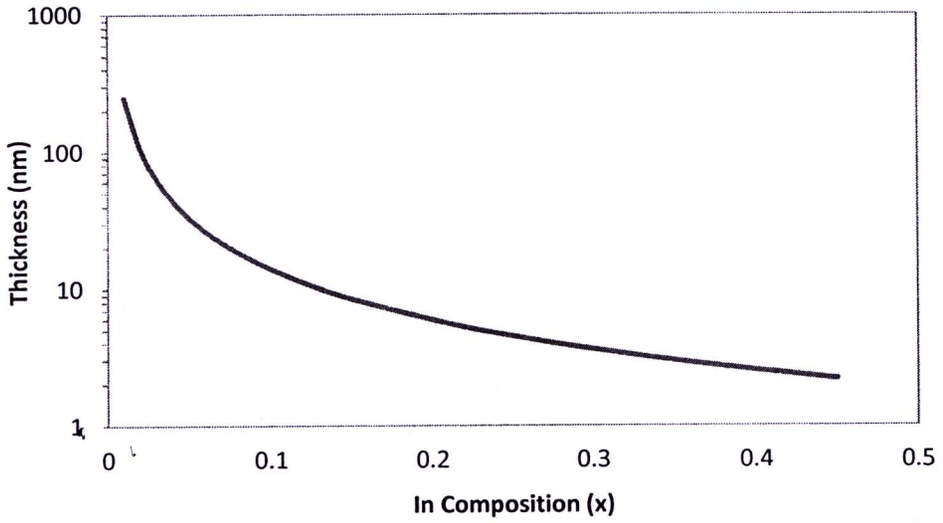

รูปที่ 2.10 กราฟแสดงความสัมพันธ์ระหว่างค่าความหนาวิกฤติ (h_{c60})กับค่าสัดส่วน In(x) ใน $In_{1-x}Ga_xAs$ ตามสมการที่ 2.6

แนวของ dislocation ที่เกิดขึ้นในตอนแรกคือ misfit dislocation จะเกิดขึ้นบริเวณรอยต่อของชั้นสารทั้งสอง misfit dislocation ในเริ่มแรกจะปรากฏในทิศทาง ± [110] และทิศทาง ± [-110] [53,54] ซึ่งเมื่อ dislocation ทั้งสองเคลื่อนที่ตัดกันอาจทำให้เกิดแนว dislocation ใหม่ขึ้น ซึ่งขึ้นอยู่กับชนิดของการรวมกันว่าจะเป็นการเพิ่มหรือลดพลังงานยืดหยุ่น (elastic energy) เมื่อความหนาของชั้น InGaAs เพิ่มขึ้นอีก misfit dislocation จะมีจำนวนและความหนาแน่นที่เพิ่มขึ้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ 60° type misfit dislocation และ pure edge dislocation ทั้งสองชนิดแตกต่างกันตามลักษณะของการเคลื่อนที่และผลของการเลื่อนระนาบ กล่าวคือ 60° type dislocation จะเคลื่อนตัวในระนาบ {111} และส่งผลการเลื่อนระนาบในทิศทาง <110> ในขณะที่ edge dislocation จะเคลื่อนตัวในระนาบ {100} และส่งผลการเลื่อนของระนาบในทิศทาง <111> dislocation ทั้งสองชนิดจะเกิดขึ้นมากน้อยแตกต่างกันขึ้นอยู่กับ misfit strain ที่เกิดขึ้นในระบบ โดย 60° type misfit dislocation จะพบได้ในระบบที่มีค่า misfit strain ต่ำ (≤ 2%) [54,55] ในขณะที่ pure edge dislocation จะเกิดขึ้นชัดเจนในระบบการปลูกที่มีค่า misfit strain สูง (≥ 3%) [55] misfit dislocation เหล่านี้บางส่วนเท่านั้นที่จะพัฒนาต่อไปเป็น Threading dislocation [53] ซึ่งเคลื่อนที่ต่อไปในเนื้อของวัสดุ

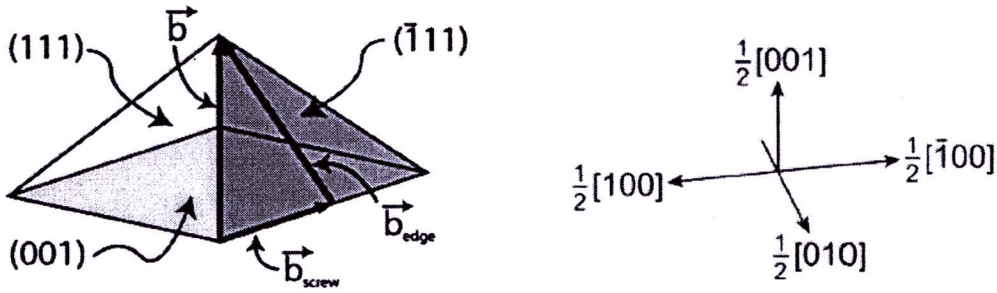

รูปที่ 2.11แสดงระนาบการเคลื่อนที่ทั้งหมดของ 60 ° type dislocation บนระนาบ {111} พร้อมแกนระบุทิศทาง โดย $\vec{b}$ แสดงถึงเวกเตอร์หนึ่งของ dislocation ชนิดนี้ ซึ่ง $\vec{b} = \frac{1}{2}$[0-11] อยู่ในระนาบ (111) [57]

Misfit Dislocation ในระบบที่สนใจคือชนิด 60° type misfit dislocation ซึ่ง dislocation ชนิดนี้เองที่ก่อให้เกิดลายตารางขึ้นบนผิวหน้า สามารถจำแนก dislocation ออกได้เป็น 2 ชนิด คือ α-type และ β-type ซึ่งแตกต่างกันตามชนิดของแกนอะตอมที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนที่ในโครงผลึกแบบ zinc blende โดย α-type และ β-type มีอะตอมของ Ga และ As เป็นแกนอะตอมตามลำดับ [52]

การเคลื่อนที่ของ 60° type dislocation จะปรากฏในทิศทาง <110> บนระนาบ {111} เป็นหลัก ดังแสดงในรูปที่ 2.11 ระนาบรวมถึงลักษณะการเคลื่อนของ dislocation ทำให้เกิดลักษณะผิวหน้าใน 2 รูปแบบ คือ up-step และ down-step ยกตัวอย่างเช่น การเลื่อนของ 60° type dislocation ที่มี burger vector ($\vec{b}$) เท่ากับ $\frac{1}{2}$ [10-1] ซึ่งเลื่อนขึ้นในระนาบ (1-11) ทำให้เกิดผิวหน้าแบบ down-step ในขณะที่การเลื่อนในระนาบ (-111) ของ dislocation $\vec{b} = \frac{1}{2}$ [0-11] ทำให้เกิดผิวหน้าแบบ down-step เป็นต้น เมื่อ dislocation ทั้ง 2 รูปแบบเคลื่อนที่ตัดกันจึงเกิด surface step ขึ้นบนผิวหน้าดังแสดงในรูปที่ 2.12 ส่วน edge dislocation ไม่ก่อให้เกิดผิวหน้าเช่นนี้เนื่องจากมีระนาบการเคลื่อนที่คือ {100} surface step ที่เกิดขึ้นบนผิวหน้าเมื่อทำการปลูกเพิ่มเข้าไปอีกจะเกิดการ surface step elimination ซึ่งมีขั้นตอนดังแสดงในรูป 2.13 คือ สารที่ทำการปลูกเพิ่มเข้าไปจะเลือกก่อตัวบริเวณขอบของ surface step ก่อนบริเวณอื่นอันเป็นผลจากการเคลื่อนที่ของมวลในแนวขวางและ step-flow growth [56] ในรูปที่ 2.13 ข) และ ค) หลังจากนั้นเมื่อชั้นของฟิล์มมีความหนามากพอ ชั้นของฟิล์มก็จะตกลงมาเกาะติดกับชั้นของซับสเตรต ผลที่ได้คือเกิดผิวหน้าในลักษณะลูกคลื่นซึ่งมีความโค้งมนและเรียบมากขึ้น (รูปที่ 2.13 ง)) จนสังเกตเห็นเป็นลายตารางขึ้นในที่สุด

ลายตารางที่เกิดขึ้นบนผิวหน้าปรากฏให้เห็นยอดเนินในสองทิศทางคือในทิศทาง [1-10] และ [110] ลายตารางสามารถนำมาใช้เป็นแม่พิมพ์ในการเรียงตัวของควอนตัมดอตได้โดยตรง โดยเมื่อทำการปลูกควอนตัมลงบนผิวหน้าลายตาราง ควอนตัมดอตจะเลือกก่อตัวบริเวณแนวยอดเนินของลาย

ตารางก่อนบริเวณอื่น ทำให้เกิดการจัดเรียงตัวของควอนตัมดอตขึ้นในสองทิศทางตามแนวของลายตารางนั่นเอง

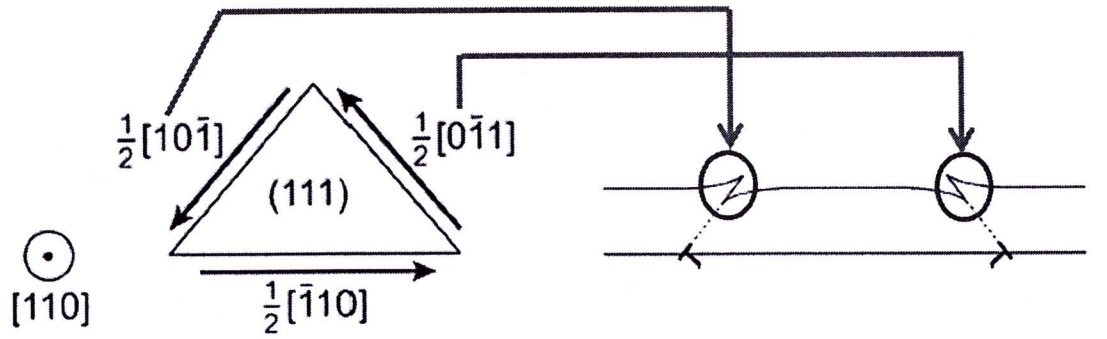

รูปที่ 2.12 ลักษณะเวกเตอร์การเคลื่อนที่ของ dislocation ที่ทำให้เกิด up step และ down step โดยเมื่อโปรเจค เวกเตอร์ในทิศทาง [110] โดย $\vec{b} = \frac{1}{2}$[10-1] ทำให้เกิดการเลื่อนในระนาบ (1-11) เกิด down-step และ $\vec{b} = \frac{1}{2}$[0-11] ทำให้เกิดการเลื่อนในระนาบ (-111) เกิด up-step [57]

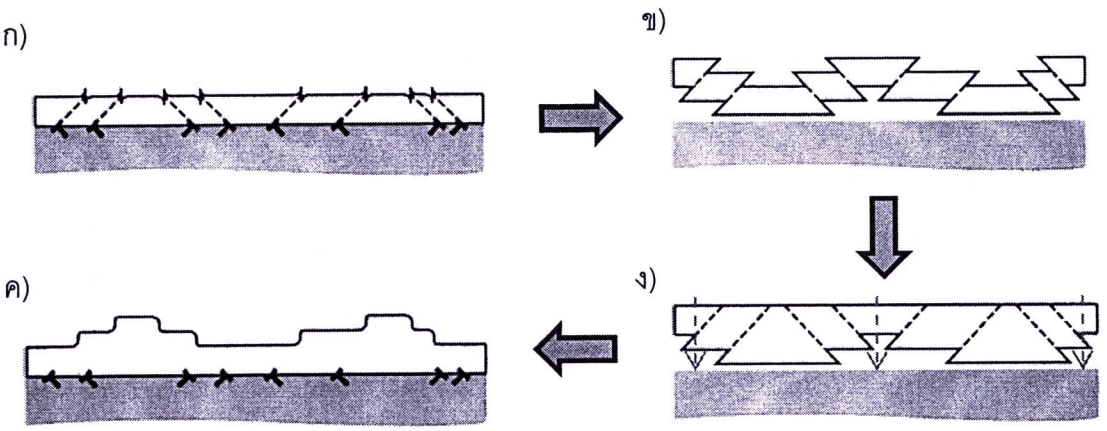

รูปที่ 2.13 ขั้นตอนการเกิด surface step elimination โดยเรียงจาก ก) ขณะเริ่มเกิด surface step ขึ้นจาก dislocation ข) ลักษณะของชั้นฟิล์มเมื่อเกิดการเลื่อนของผลึกจาก dislocation ค) ลักษณะการก่อตัวของชั้นฟิล์มจากการเลือกเกิดบริเวณขอบของ step ก่อนบริเวณอื่น จนเกิดการหล่นลงมาของชั้นผลึกเมื่อมีความหนามากพอ ง) ผิวหนารูปแบบของลายตารางที่สมบูรณ์โดยพื้นผิวมีความโค้งและเรียบ [56]

2.3.3.2.3 การปรับปรุงลายตารางของโครงสร้าง $In_{0.15}Ga_{0.85}As/GaAs$ โดยการใช้ GaAs Spacer layer

การจัดเรียงควอนตัมดอตโดยใช้ลวดลายตารางบนโครงสร้าง InGaAs/GaAs ทำให้เกิดการจัดเรียงตัวของควอนตัมดอตขึ้นจริง แต่มีปัญหาในเรื่องของคุณภาพของชิ้นงาน เช่น ด้านการเปล่งแสง

ก)

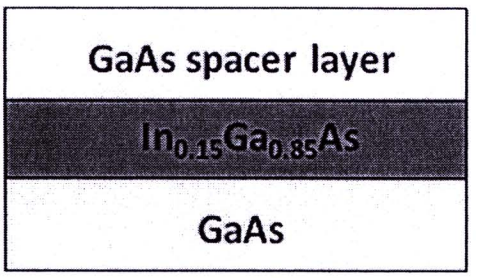

ข)

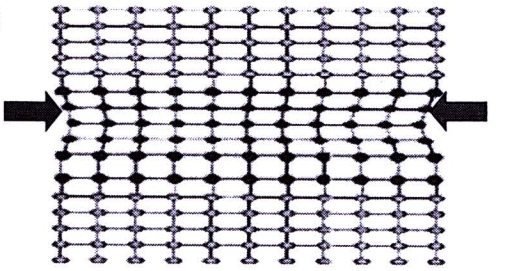

รูปที่ 2.14 แสดง ก) ลักษณะของโครงสร้าง GaAs/$In_{0.15}Ga_{0.85}As$/GaAs ซึ่งมีลักษณะคล้ายบ่อควอนตัมแคบๆ ข) แสดงลักษณะการถูกบีบบังคับจาก GaAs ทั้งสองด้านของชั้น InGaAs เนื่องจากความไม่เข้ากันของโครงผลึก

หรือการนำไฟฟ้า เป็นต้น เนื่องจากลายตารางที่เกิดขึ้นเป็นผลจาก dislocation โดยตรง จึงเป็นการยากที่จะหลีกเลี่ยงผลกระทบจากดังกล่าว ในหัวข้อนี้จึงนำเสนออีกวิธีหนึ่งที่สามารถใช้เพื่อลดผลกระทบของ dislocation ในโครงสร้างลายตาราง InGaAs/GaAs

การกลบทับด้วยชั้นของ GaAs หรือการเพิ่มชั้น GaAs spacer บนชั้นของโครงสร้าง InGaAs/GaAs เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้ลดผลของ dislocation ที่เกิดขึ้น การกลบทับด้วย GaAs ที่มีความหนาอย่างเหมาะสมทำให้เกิดโครงสร้างที่มีการบีบเค้นทั้งสองด้านในลักษณะคล้ายๆบ่อ (well) ดังแสดงในรูปที่ 2.14 ถึงแม้การปลูกชั้น InGaAs ที่มีความหนาพอเหมาะจะทำให้เกิดการผ่อนคลายความเครียดบางส่วนและก่อให้เกิด dislocation ขึ้นก็ตาม แต่แนวของ threading dislocation จะถูกบังคับให้วิ่งออกจากแนวเดิมหรือหยุดนิ่งในชั้นความเครียดขณะทำการกลบทับ โดยมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ผ่านขึ้นไปยังด้านบน ดังแสดงในรูปที่ เป็นภาพ TEM ของกลุ่ม Z.G.Wang [58] ของโครงสร้าง $In_{0.3}Ga_{0.7}As$/GaAs ที่มีการกลบทับด้วย GaAs หนา 10 และ 100 nm จะเห็นได้ว่าแนวของ dislocation ลดลงในหนึ่งแนวเมื่อมีการกลบทับด้วย GaAs ที่หนา

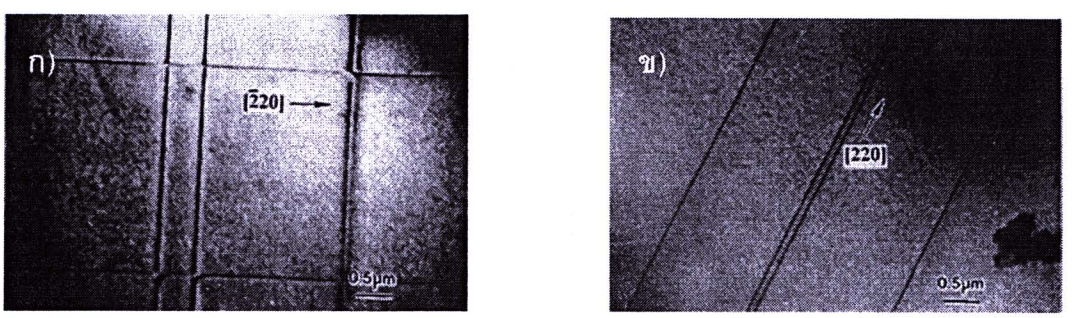

รูปที่ 2.15 ภาพ bright-field พร้อมกับลูกศรบ่งชี้ทิศทางตามระนาบของชิ้นงานที่ถูกตัดขวาง โดยภาพประกอบด้วย GaAs/$In_{0.3}Ga_{0.7}As$/GaAs ที่มีชั้นกลบทับ GaAs ที่มีความหนา ก) 10 nm และ ข) 100 nm [58]

กลไกการลดลงของแนว dislocation สามารถอธิบายจากการศึกษาภาพตัดขวาง Tunneling Electron Microscope (TEM) ของโครงสร้างซึ่งแสดงให้เห็นถึงการแตกออก (breaking up) ของแนว dislocation เมื่อมีความหนาของ GaAs spacer เพิ่มมากขึ้น แนวของ dislocation เดิมจะถูกทำให้แตกออกเกิดปลาย 2 ข้าง ปลายข้างหนึ่งในลักษณะเส้นซิกแซ็ก (zigzag) และปลายข้างหนึ่งในลักษณะเส้นโค้งที่มีการเคลื่อนที่ออกไปจากแนวเดิม แสดงในรูปที่ 2.16 ก) ส่วนที่เคลื่อนที่ของแนว dislocation เมื่อเคลื่อนที่ต่อไปจะถูกตรึงให้หยุดนิ่งอีกครั้งในบางตำแหน่งของชิ้นงานโดยเฉพาะในทิศทาง [110] ซึ่งปรากฏให้เห็นในลักษณะของเส้นซิกแซ็กเช่นกันแต่ไม่ปรากฏส่วนที่เคลื่อนที่ต่อไปดังรูปที่ 2.16 ข) ลักษณะการเคลื่อนที่ของเส้นซิกแซ็กเป็นไปตามรูปที่ 2.16 ค) แบ่งเป็นการเคลื่อนที่ 2 ช่วง คือในเนื้อสาร InGaAs และ GaAs spacer การเคลื่อนที่ของเส้น dislocation ยังคงอยู่ในระนาบ (111) แต่เปลี่ยนทิศทางการเคลื่อนที่จากลักษณะ curve dislocation ในทิศ [-110] ในชั้นสาร InGaAs ไปเป็น threading dislocation ในทิศ [01-1] ณ บริเวณรอยต่อชั้นสารทั้งสอง ผ่านเข้าไปยังชั้น GaAs spacer

จากผลของแนว dislocation ที่ลดลงในระบบทำให้คุณภาพของชิ้นงานมีค่าสูงขึ้น ซึ่งมีรายงานแสดงให้เห็นจริงว่า การกลบทับด้วย GaAs ที่เหมาะสม ช่วยปรับปรุงคุณภาพผลึก (crystalline quality) ของระบบ ซึ่งแสดงออกในรูปคุณภาพแสงที่ดีขึ้นใน InGaAs/GaAs single quantum well เมื่อกลบทับด้วย GaAs ที่มีความหนาเหมาะสม [59]

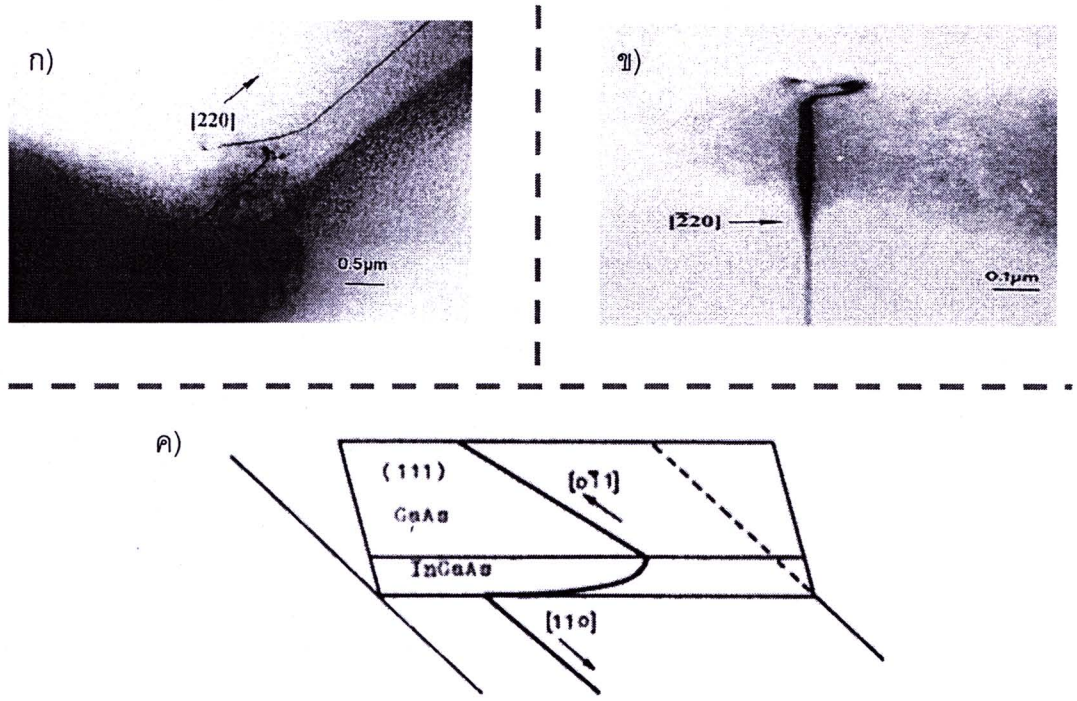

รูปที่ 2.16 ภาพ TEM แสดง ก) การแตกออกของ dislocation ในทิศทาง [-110] ข) ลักษณะของเส้นซิกแซ็กที่เกิดขึ้นขณะกลบทับด้วยชั้น GaAs ที่มีความหนา 100 nm ค) ลักษณะการจัดเรียงของเส้นซิกแซ็ก [58]

นอกจากนี้ความสามารถในการลดแนวของ dislocation ลงในหนึ่งทิศทางของชั้น GaAs Spacer ยังมีความเป็นไปได้ที่ทำแม่พิมพ์สำหรับการเรียงควอนตัมดอตในแนวเดียว ตัวอย่างเช่นในกลุ่มของ Kwang Moo Kim [60] ที่มีการปลูกชั้น GaAs spacer บนโครงสร้าง (InAs/GaAs Superlattice (SL)) /GaAs ซึ่งเป็นโครงสร้างเครียดรูปแบบหนึ่ง ดังปรากฏในรูปที่ 2.17 เมื่อจำนวน cycle ของ ชั้น SL มีค่าน้อย (10 cycles) (รูปที่ 2.17 ก)) ซึ่งหมายถึง ค่าความหนาของชั้นความเครียดยังไม่เลยค่าความหนาวิกฤติ แนวของ dislocation จึงยังไม่ปรากฏให้เห็น การก่อตัวของควอนตัมดอตจึงเป็นแบบสุ่มไม่เป็นระเบียบ แต่เมื่อจำนวนของชั้น SL เพิ่มมากขึ้น (15 cycles) ดังเช่นในรูปที่ 2.17 ข) ค่าความหนาจะมีค่าเกินค่าความหนาวิกฤติ แนวของ dislocation เริ่มปรากฏให้เห็นเพียงบางส่วนเนื่องจากการผ่อนคลายเพียงบางส่วนของโครงสร้าง ควอนตัมดอตจะมีความเป็นระเบียบมากขึ้นเนื่องจากมีแนวของ dislocation เป็นแม่พิมพ์ในการก่อตัว ซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นบริเวณที่มีพลังงานต่ำและเหมาะแก่การก่อตัวของควอนตัมดอต โดยแนวของควอนตัมดอตจะเรียงตัวในทิศทาง [110] มากกว่าในทิศทาง [1-10] เนื่องจากความหนาแน่นแนวของเนินในแนว [110] มากกว่า [1-10] และสำหรับกรณีของความหนามากกว่าค่าความหนาวิกฤติประมาณ 3 เท่า (30 cycles) แนวของเนินที่มีความหนาจะปรากฏให้เห็นบริเวณผิวหน้าและควอนตัมดอตจะก่อตัวบริเวณแนวเนิน เหล่านั้น ดังแสดงในรูปที่ 2.17 ค) ซึ่งหากพิจารณาในรูปที่ 2.17 ข) และ รูปที่ 2.17 ค) แนวการเรียงตัวของควอนตัมดอตจะเรียงตัวอย่างชัดเจนในแนว [110] และ [1-10] เท่านั้น จากผลการทดลองจึงเห็นได้ว่า ถ้าความหนาของชั้น GaAs spacer ที่เหมาะสมรวมกับชั้นความเครียดที่มีความหนาพอเหมาะมีโอกาสทำให้เกิดควอนตัมดอตที่มีการเรียงตัวแบบเส้นในแนวเดียว รูปแบบการจัดเรียงตัวใหม่ดังกล่าวจะถูกศึกษาเช่นกันในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

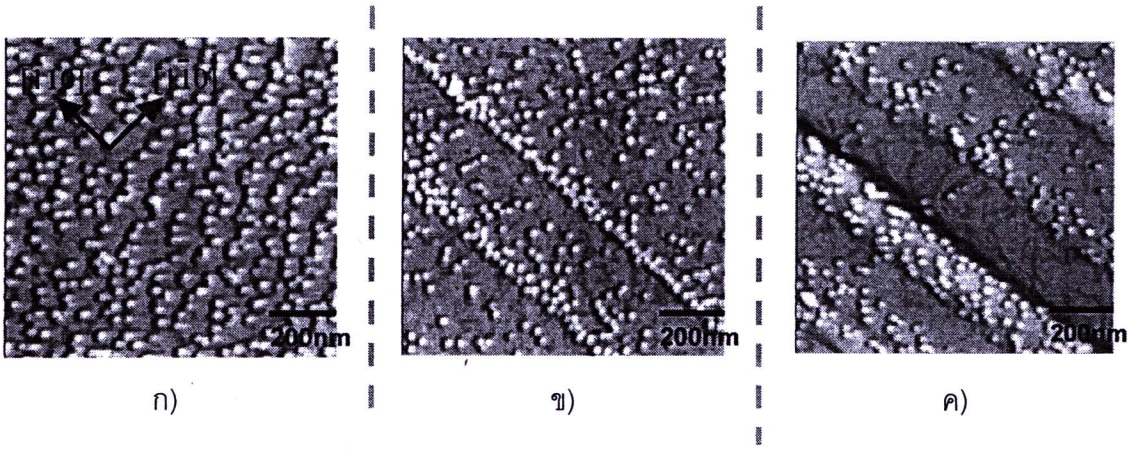

ก) ข) ค)

รูปที่ 2.17 ลักษณะของผิวหน้าเมื่อทำการปลูก InAs QDs บนชั้นความเครียด เมื่อมีจำนวนของชั้น SL ก) 10 nm ข) 15 nm และ ค) 30 nm [60]